

„НА ДОБРО ГРОМАДИ...”: ПЕДАГОГ, ПЕРЕКЛАДАЧ І ТЕАТРАЛЬНИЙ ДІЯЧ МАРІЯ ТОБІЛЕВИЧ (КРЕСАН)

Донедавна про долю цієї жінки – представниці славетної української родини – навіть працівники обласного краєзнавчого музею майже нічого не знали. Хоча в інвентарних книгах фондів прізвище Кресан й фігурує серед найбільш поважних дарувальників. Більше того, найцінніші експонати, що висвітлюють роль родини Тобілевичів у творенні „театру корифеїв” потрапили до музею від А.А.Кресан: рукописи та рідкісні видання творів І.Карпенка- Карого, літературні часописи й листи, особисті речі, унікальні фото тощо.

Особливу увагу викликає літературний альманах „Степ” елісаветградських літераторів-українофілів, членів місцевого гуртка Громади, виданий у Петербурзі 1886 року. Цей примірник належав Івану Карпенку-Карому, як одному з авторів альманаха, де він представлений п'єсою „Бондарівна”. А ще мене, коли працював у фондах музею, зацікавив ось такий запис в інвентарній книзі: „Твори М.Некрасова і Ж.-П.Сартра. Переклад зроблений М.І.Тобілевич. З автографом М.І.Тобілевич”. На моє запитання, хто ця жінка, працівники музею відповіли: „Це – дочка Івана Карповича і Софії Віталіївни Тобілевич, за чоловіком – землеміром за фахом – мала прізвище Кресан. Жила у Києві, інших відомостей про неї не маємо”.

Пізніше у матеріалах про життя і творчість визначного українського художника Данила Нарбута (1916-1998) – сина першого ректора Української академії мистецтв, видатного графіка (автора „Української абетки” та грошей УНР) Георгія Нарбута (1886-1920) – прочитав, що його першою вчителькою була Марія Іванівна Тобілевич. Її Данило Георгіївич з вдячністю згадував усе життя і навіть увічнив в одній з останніх своїх робіт.

Дізнатися щось більше про долю цієї, судячи з усього, незвичайної жінки тривалий час не вдавалося. Лише у 2004 році, коли побачила світ книга знаного театрознавця Валерія Гайдабури „Театр між Гітлером і Сталіним. Україна. 1941-1944. Доли митців”, мій інтерес до цієї представниці славетної родини був почасти вгамований. Автор досліджує дивовижний в історії Європи феномен – розквіт українського театру на поневоленій німцями Україні. Навіть у ті трагічні роки українська інтелігенція (учителі, лікарі, митці) намагалися служити своєму народові. Зокрема 29 жовтня 1941 року в окупованому Кіровограді патріоти домоглися відкриття театру під назвою „Український драматичний театр імені Івана Тобілевича”. Він мав виключно український репертуар, чудову трупу і користувався великою популярністю серед мешканців міста.

Радянська влада ретельно приховувала цю сторінку історії нашої культури, а митців, хто мав нещастя служити в цих театрах, звинувачувала ледве не в колабораціонізмі (співробітництві з окупантами). Старше покоління кіровоградців добре пам'ятає чудового актора і режисера Костянтина Параконьєва (1920-1989). Тавро „прислужника окупантів” за те, що в юності служив у кіровоградському Українському драматичному театрі імені Івана Тобілевича, тривалий час не дозволяло йому домогтися офіційного визнання на батьківщині. Зрештою, Параконьєв покинув рідне місто, переїхав у Запоріжжя, де став народним артистом УРСР (1979), лауреатом Державної премії УРСР імені Тараса Шевченка. У Запоріжжі встановлено меморіальну дошку на будинку, де він жив.

Не менш драматично склалася доля Марії Тобілевич-Кресан (1883-1957), якій В.Гайдабура присвятив один із нарисів своєї книги про український театр часів німецько-фашистської окупації. Ось такою у стислому вигляді постає її біографія.

Софія Тобілевич

Марія Тобілевич

Іван Тобілевич

Іван Тобілевич після смерті першої дружини Надії Тарковської, залишившись з чотирма дітьми (Юрій, Назар, Галя та Орися), у 1884 році одружується вдруге з Софією Віталіївною Дітьківською (1860-1953); удочеряє її позашлюбну дитину, 4-річну Марійку. Те, що Марія – не рідна Івана Карповича, подружжя старанно приховувало. Ті, хто знав правду про цю сімейну таємницю, також воліли мовчати. Дитинство Марійки пройшло у родинному гнізді Тобілевичів – Хуторі Надії.

Освіту дівчина здобула у Полтавському інституті шляхетних дівчат і на Вищих курсах французької мови у Парижі. Диплом давав право викладати французьку мову у будь-яких навчальних закладах світу, паралельно вивчила ще й англійську мову. Українською мовою Марія Іванівна перекладала твори О. Бальзака, Е. Скріба, Р. Тагора, В. Шекспіра та інших класиків світової літератури, а також російських письменників. Однак вважала себе передусім учителем та вихователем, присвятивши педагогічній діяльності майже чверть століття.

Належність до уславленої родини не врятувала Марію Іванівну від репресій. У 1930 році за сфабрикованим звинуваченням у причетності до контрреволюційної діяльності так званої „Спілки визволення України” дочку драматурга заарештували і вислали за межі України на 10 років. Письменник Юрій Хорунжий відзначає: «Заарештували зовсім несподівано Марію Тобілевич-Кресан, доньку Івана Карпенка-Карого і Софії Віталіївни, небогу братів Тобілевичів, до того ж секретарку Панаса Карповича, яка приходила до нього допомагати записувати театральні спогади та звіряти переклади Шекспіра з оригіналом, знала-бо досконало кілька іноземних мов, скінчивши лицей у Парижі...»

До Києва Марія Іванівна повернулася у 1941 році. В окупованій столиці України у липні 1941-го в приміщенні школи № 119 вона відкрила унікальний дитячий навчально-виховний і театральномистецький комплекс під назвою „Будинок дитини”, до якого входили: курси крою та шиття, лабораторія наочного приладдя „Допомога школі”, ляльковий театр, хореографічний і драматичний гуртки, дитячий хор та естрадний колектив, образотворча студія та їдальня.

Керували ними досвідчені педагоги та професійні митці, які не змогли евакуюватися. Головною помічницею М.І.Тобілевич була відома оперна співачка Олена Діонісіївна Петляш-Барілотті (1890-1971) ? донька Марії Карпівни Тобілевич (Садовської-Барілотті), тобто її двоюрідна сестра. Вона часто виступала з концертами перед виставами лялькового театру, опікувалася хором, допомогла здійснити постановку дитячої опери М.Лисенка „Коза-дереза”.

У лабораторії наочного приладдя „Допомога школі” під керівництвом Марії Іванівни працювало 15 вчителів. Вона сама підготувала для школярів рукописний „Буквар” з методичними рекомендаціями. З нього працівники лабораторії робили копії і передавали їх вчителям та учням київських шкіл.

Лялькові вистави влаштовувалися тричі на тиждень. Дітям показували „Ніч перед Різдом”, „Вертеп”, „Лиса Микиту” (інсценізація М.І.Тобілевич), казки „Рукавичка”, „Червона шапочка” та ін. Марія Іванівна також написала лібрето за віршем О.Олеся „Айстри” для хореографічної сценки.

Творчі колективи „Будинку дитини” виступали у великому концерті київських митців з нагоди 129-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка (1943). Ляльковий театр виїздив для обслуговування дітей у приміські райони Києва; часто виступав перед українською молоддю, яку відправляли у німецьке рабство.

Після визволення Києва довелося похвилюватися: невідомо було, як радянська влада поставиться до її педагогічної діяльності під час окупації. Та доля цього разу їй щиро посміхнулася. Колективу „Будинку дитини” та громадськості (батькам і дітям) вдалося захистити свого директора. Більше того, коли був одержаний дозвіл на відновлення театру ляльок у Києві, Марію Іванівну затвердили його директором (з січня 1944 року).

Олена Петляш

Вона також встигла підготувати до друку спогади своєї матері Софії Тобілевич „Мої стежки і зустрічі” (1957). Її й поховали поруч з матінкою на Байковому кладовищі. На могилах Марії Іванівни та Софії Віталіївни спільний пам’ятник: велика квадратна стела з чорного граніту з українським орнаментом і написом: «Тобілевич Софія Віталіївна, 1858-1953. Марія Іванівна Тобілевич-Кресан, 1883-1957». Після смерті дружини її чоловік А.А.Кресан і передав значну частину родинного архіву до обласного краєзнавчого музею. До речі, із значною частиною цих унікальних документів можна познайомитися на сайті ОУНБ ім. Д.І.Чижевського, де нещодавно відкрилася цікава електронна виставка „Єлисаветградський абрис. Персони українського театру”, присвячена 170-річчю від дня народження М.Кропивницького, 165-річчю від дня народження М.Садовської-Барілотті, 40-річчю Всеукраїнського свята театрального мистецтва „Вересневі самоцвіти”.

...Колись у молодості М.І.Тобілевич написала для дітей віршика, в якому виклала своє педагогічне кредо:

Школа кличе: „Йдіть до мене,
Діти-голубята!
Пригорну я вас до себе
Так, як рідна мати.
Покажу вам добру стежку,
Як по правді жити,
Розкажу вам, що діється
На Божому світі.
Будем вчитись, любі діти
У доброму ладі,
Батькам-матерям на втіху,
На добро громаді”

Володимир Босько